

lic of the Ukrainian Central Rada period is an important approach in history. A special attention need to be paid to the analyses of a wide range of sources for the objective assessment.

Purpose. The coverage and fundamental analysis of the scientific sources corpus which represents the basis for the Council of People's Ministers of the Ukrainian People's Republic activity research..

Results. The source basis of the research includes archive materials, published collections of documents and materials, memoirs and periodical publications. A significant place among other sources is taken by archive documents and materials deposited in the Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TsDAVO of Ukraine). The archive funds are the main source for the research of the pointed topic. Individual funds of ministries and departments are of special interest. Published collections of documents and periodical press of that period are also important groups of sources. Periodical publications have become a reflection of the course of that time events and had a political direction.

Conclusion. A detailed analysis of all source groups allows making conclusions about the executive power higher bodies – ministries and departments, the reasons of taking the decisions, achievements and drawbacks of the government work. A thorough investigation of the source basis presents a significant interest for further research on the Council of People's Ministers of the Ukrainian People's Republic activity.

Keywords: Council of People's Ministers, Ukrainian People's Republic, national liberation fight, archive materials, collections of documents, governmental and parliamentary periodical publications.

Одержано редакцією 11.11.2016
Прийнято до публікації 23.12.2016

УДК 930: [281.93: 348] (477) «18»

ГОРПИНЧЕНКО Інна Володимирівна,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії Київського
університету імені Бориса Грінченка,
e-mail: inna_gorpyuchenko@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЄПАРХІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ

Проаналізовано наукові доробки вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячені організації адміністративного управління Російської православної церкви в Україні на єпархіяльному та благочинному рівнях. Показано, зокрема, процес прирощення знань стосовно основних функцій управлінських інституцій церкви та механізму їх практичної реалізації в адміністративно-територіальних межах України.

Ключові слова: історіографія, українські землі, Російська православна церква, єпархії, благочинія, єпархіяльні архієреї, друга половина ХІХ століття.

Постановка проблеми. Історія розвитку системи управління в єпархіях Російської православної церкви в Україні другої половини ХІХ ст. залишається одним із перспективних дослідницьких напрямків, розробка якого не є завершеною. Відсутня цілісна історіографія організації внутрішнього життя православної церкви зазначеної епохи. Нагальним є також пошук у цій історії тих елементів церковного укладу, які свідчили б, по-перше, про наявність у деформованому церковному організмі живих українських традицій соборноправ'я, по-друге, про нерозкритий у ньому потенціал участі духовенства та мирян в соціальних і національних процесах.

Мета. Відтворення в основних рисах цілісної історіографії єпархіяльної системи управління Російської православної церкви в Україні другої половини ХІХ століття.

Виклад основного матеріалу. Середня ланка церковного управління, представлена єпархіяльними структурами РПЦ, так само була й залишається предметом досліджень світських і церковних істориків. В дорадянській історіографії управлінські функції єпархіяльних архиєреїв найповніше відтворив історик церковного права М. Горчаков. Урядовий вплив архиєрея, зазначав автор, поширювався на всі заклади і на всіх членів православної церкви в єпархії. Статус архиєрея (незалежного від інших єпархіяльних єпископів)

він розкриває через виконання ним законодавчої, адміністративної та судової функцій. Вбачаючи в законодавчих повноваженнях єпархіального архієрея більше символіки, аніж реального змісту, автор уточнює, що, переважно, це було право законодавчої ініціативи, яке не мало особливого практичного значення у зв'язку з необов'язковим розглядом пропозицій архієреїв Синодом. Щоправда, далі М. Горчаков явно перебільшує, відносячи до законодавчих функцій утвердження архієреєм єпархіальних опікунств і братств, їхніх статутів, постанов з'їздів духовенства, роз'яснення чинних законоположень та їх оприлюднення. Точніше, на наш погляд, було б віднести ці функції до розпорядчих у межах діючого законодавства. Так само можна кваліфікувати й право очільника єпархії на диспенсацію, тобто право робити винятки з чинних правил [1, 127-132].

Адміністративні функції єпархіальних архієреїв, за визначенням М. Горчакова, включали «розгляд умов створення нових парафій, монастирів та інших установ» з мотивуванням цієї необхідності Синодові. Йдеться також про архієрейський дозвіл на прийняття в православну церкву іновірців, благословення на чернецтво і послух, посвячення священників і дияконів, призначення благочинних та затвердження церковних старост. Крім того, архієрей визначав кандидатів у члени консисторій, настоятелів монастирів, надавав пропозиції Синоду щодо нагороджень і пенсій духовним особам, а також обер-прокурорам про нагородження чиновників по духовному відомству і викладачів семінарій. Йому належало право керівництва і нагляду у своїй єпархії шляхом призначення ревізій, об'їздів єпархій, а також контролю за використанням фінансових ресурсів в усіх єпархіальних установах [1, 128].

Нарешті, судова влада єпархіального архієрея, поділена М. Горчаковим на безпосередню («непосредственную») і непрямую («посредственную»). Перший її тип, на переконання автора, страждав відсутністю юридичної визначеності: їй підлягали цілі категорії злочинів, які можна було назвати, скоріше, гріхами (ненавмисні проступки, провини за незнанням, неправильні вчинки духовних осіб). Архієреям в Російській імперії, на відміну від законодавства в країнах Західної Європи, як пише автор, було надано право карати священнослужителів за велінням совісті без формального провадження. Всі моменти судочинства були сконцентровані в руках однієї особи, свавілля якої не підлягало обмеженню. Апеляцій не передбачалось. Навіть значне покарання інколи не вносилося до особового формуляру священнослужителя [1, 130].

Непряма («посредственная») судова влада, за визначенням дослідника, стосувалась її консисторського рівня. Причому вирок консисторського суду затверджувався архієреєм, який міг не погодитись з винесеним рішенням і доручити їй знову розглянути справу. Якщо рішення не змінювалось, він міг постановити своє, обов'язкове до виконання [1, 130].

Характер єпархіального управління в РПЦ досліджували також П. Малицький, П. Знаменський, А. Доброклонський. Факт набуття ним колегіальних рис ще в 1744 р. відзначав П. Малицький. Тоді, за вказівкою Св. Синоду, з'явилися духовні консисторії [2, 117], які поступово замінили архієрейські будинки, дікастерії, духовні правління. Згідно з важливим для нас уточненням П. Знаменського та А. Доброклонського, ці обов'язкові єпархіальні урядові установи були запроваджені спочатку в єпархіях України [3, 331; 4, 117].

За М. Горчаковим, консисторія була присутнім місцем, де під безпосереднім керівництвом єпархіального архієрея здійснювались управління і суд в єпархіях [1, 133]. Але у функціонуванні консисторій були свої особливості: з вищими державними установами вони зносились через Синод чи обер-прокурора Синоду. По суті, для встановлення владних противаг в єпархії склад присутствія консисторії було поставлено в залежність від єпархіального архієрея, а секретар, який очолював консисторську канцелярію, призначався і звільнявся за пропозицією обер-прокурора Св. Синоду. Секретар консисторії, незалежний від присутствія консисторії, став, за визначенням М. Горчакова, «таким собі прокурором в єпархії» [1, 134].

Роль вікаріїв у системі єпархіального управління була окреслена, зокрема, в роботах Т. Барсова та А. Доброклонського. Згідно Статуту духовних консисторій, вони користувались правом проглядати журнали і протоколи своєї консисторії перш ніж надавати їх єпархіальному архієрею. В деяких єпархіях, наприклад, Холмсько-Варшавській, вікарії, маючи при собі духовні правління, завідували, згідно з інструкціями, особливим колом справ, але під наглядом і керівництвом єпархіальних архієреїв [5, 2]. Підсиленням інституту

вікаріатства слугував, за А. Доброклонським, законодавчо закріплений дозвіл 1865 р. відкривати вікаріатства в усіх єпархіях, де утримання їх могло бути забезпечено за рахунок достатків монастирів [4, 114].

Серед невід'ємних складових єпархіального правління дослідники дорадянської доби називали також: архієрейський будинок, канцелярію єпархіального архієрея, кафедральний собор, єпархіальну училищну раду, єпархіальне опікунство [1, 136-137].

Історики церкви А. Доброклонський, С. Рункевич, П. Знаменський зазначали, що в єпархіях виникали допоміжні органи для вдосконалення єпархіального управління та самоврядування – єпархіальні ревізійні комітети (1855 р.), з'їзди окружного і єпархіального духовенства (при Олександрі II), місцеві собори єпископів (Київський, 1884) [4, 114; 6, 640; 3, 332] тощо. Друга половина XIX ст., на думку С. Рункевича, ознаменувалась наданням єпархіальним архієреям деяких додаткових повноважень: дозволу будувати церкви (1858 р.) та права на постриг у ченці без резолюції Св. Синоду (1865 р.).

Вдосконалення єпархіальної адміністрації, стало можливим, як зазначає П. Знаменський, тільки з кінця 1860-х рр., зі збільшенням консисторських окладів (до цього часу «жебрацькі оклади секретарів консисторій, інших штатних службовців» упродовж цілого століття підтримували в консисторіях адміністративну продажність і побори) [3, 332].

До картини управління єпархіальним життям, загалом відтвореної дореволюційними дослідниками, деякі уточнення внесли радянські науковці. Так, історик Б. Литвак зазначає, що зміцнення середньої ланки управління церквою розпочалося за урядування оберпрокурора Н. Протасова (1836 – 1855) «із застосуванням деспотичних методів». Керуючись новим статутом духовних консисторій (1841 р.), Н. Протасов започаткував єпархіальні ревізії, проведення яких здійснювалось за підтримки III Відділення графа А. Х. Бенкендорфа і доручалось світським особам. Метою ревізій, як свідчить автор, проголошувалась протидія «розтлінню церковної ієрархії» та виявлення серед єпархіального керівництва зловживань владою в корисливих цілях (хабарництва, торгівлі посадами тощо) [7, 332-333].

Система управління в єпархіях привертає увагу й сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників. У 1996 р. українським дослідником Дм. Блажейовським, що останні роки свого життя проживав у Римі, була видана унікальна праця «Ієрархія Київської церкви (861-1996 рр.)». Вона містить повний перелік православних, православних автокефальних та греко-католицьких митрополитів, архієреїв по кожній єпархії України. Перелік супроводжується короткою додатковою інформацією щодо їх попереднього служіння. Автор зазначає, що з 1850 по 1900 рр. на Київській православній митрополичій кафедрі перебувало сім митрополитів: Філарет Амфітеатров (1837 – 1857), Ісидор Нікольський (1858 – 1860), Арсеній Москвін (1860 – 1876), Філофей Успенський (1876 – 1882), Платон Городецький (1882 – 1891), Йоанікій Руднев (1891–1900), Феогност Лебедев (1900 – 1903). Перед прибуттям до Києва всі вони, вказує автор, мали попередній досвід архієрейського правління і всі вони, за винятком Ісидора Нікольського, завершували свою архієрейську кар'єру і життя саме в Києві. Цей факт стосується усіх інших київських митрополитів XIX століття. Він свідчить, між іншим, про те, що для абсолютної більшості ієрархів митрополича посада в Києві була вершиною їх церковної кар'єри і саме так вона сприймалась синодальною верхівкою [8, 385].

Аналогічні матеріали, але стосовно окремих церковних регіонів України, представили у своїх працях дослідники М. Матвієнко та А. Макидонов. У контексті історії єпархій вони наводять біографічні довідки очільників, відповідно, Харківської (1999) та єпархій Новоросійського краю (Катеринославської, Херсонської і Таврійської) (2004), включаючи другу половину XIX століття.

Характер організації єпархіального правління, на переконання російського історика С. Римського, визначався, зокрема, способом заміщення єпископських посад. Дослідивши цю практику в Російській імперії, він робить висновок, що вона повністю суперечила канонічному праву (єпископів призначали замість обрання й надмірно часто переміщували на інші кафедри). С. Римський наводить факт, що за 17 років протасівського оберпрокурорства в архієрейський сан звели 40 осіб, майже повністю оновивши всю ієрархію [9, 68-70]. Архієреї, – пише дослідник, – змінювали кафедри за час служіння від двох до семи разів; в середньому кожний з них за своє життя змінив по три кафедри. По суті, єпархії один раз на сім років отримували нового владика. Найбільш поширені причини

переміщення архієреїв (за власним бажанням, за протекцією, в інтересах справи, через здійснені помилки, в результаті конфліктів з представниками місцевої світської влади, в якості покарання) називає російський дослідник А. Конюченко [10, 36].

С. Римський зупиняється також на практиці втручання світської влади у справи єпархіальних владик. Він пише, зокрема, що губернатор чи генерал-губернатор у своєму звіті чи рапорті міг надавати оцінку діяльності, поведінці та рівня професійної підготовки єпархіального архієрея, натомість архієрей не мав таких повноважень [9, 72].

Продовжуючи тему вікаріатств у системі єпархіального правління, українські дослідники О. Чиркова, В. Перерва, В. Бубнюк акцентували увагу на Київській митрополії. Конституючи, що допомога митрополитові у керівництві митрополією (київською єпархією) здійснювалась трьома вікаріями: єпископом Чигиринським (з 1799 р.), Уманським (з 1874 р.) та Канівським (?) [11, 12; 12, 8; 13], вони називають різні дати його відкриття в Каневі, відповідно – 1894, 1885 та 1884 роки. Дві останні дати, на наш погляд, є найбільш імовірними, адже процес створення вікаріатства тривав від указу до початку здійснення повноважень новопризначеним вікарієм єпископом. В. Перерва у своїй праці пише далі, що всі вікарії спершу могли вирішувати лише найдрібніші справи і лише з 1892 р. митрополиту Йоанікію (Рудневу) вдалося домогтися перерозподілу обов'язків між митрополитом та вікаріями єпископами, що позбавило предстоятеля в Києві багатьох зайвих клопотів [12, 8].

З'ясовуючи інші особливості управління Київською митрополією, О. Чиркова вказує на наявність у ній духовних правлень. Незважаючи на рішення про ліквідацію цієї інституції в імперії у 1840 р., як такої, що дублювала функції консисторії і не сприяла економії єпархіальних коштів, у Київській митрополії вона функціонувала до 1868 року [11, 16]. Пояснюється це прагненням Синоду зберігати додаткові важелі впливу на центральну єпархіальну владу Південно-Західного краю.

Сучасні дослідники внесли уточнення в розуміння проблеми співвідношення функцій єпархіальних архієреїв та консисторій. Так, С. Римський зазначає, що запроваджений у 1841 р. і діючий без змін до 1883р. Статут духовних консисторій, став не лише засобом протиставлення архієрею секретаря консисторії, а й знаряддям для обмеження його канонічної влади. Без відома консисторії архієрей не міг призначати на вільні місця при церквах, рукопокладати в священний сан, розпоряджатися господарством архієрейського будинку. Натомість, консисторія проводила ревізію діяльності архієрея щодо управління матеріальними статками, спостерігала разом з архієреєм за станом пастви і виконанням духовенством своїх обов'язків [9, 81].

Допоміжною інституцією середньої ланки управління православної церкви в Російській імперії, і, зокрема, в Україні XIX ст., були благочинія на чолі з протоієреями (старшими священиками). В основі своєї статус благочинних, тобто керівників благочиній, був висвітлений науковцями дорадянського періоду.

За визначенням М. Горчакова, благочинні очолювали церковні округи (благочинія) і були своєрідними «посередниками між парафіями та єпархіальною владою» [1, 123]. П. Малицький називав благочинних наглядачами за своїми церковними округами, утвореними ще у XVIII ст. на основі так званих десятинних округів [2, 121]. Він зазначав, що ці наглядацькі функції виконували тоді архієрейські будинки, єпархіальні духовні фіскали, попівські старости та духовні «замовники» [2, 116].

У XIX ст. благочинія репрезентували, за Т. Барсовим, нижчу інстанцію духовної адміністрації і суду [5, 1]. При цьому судова влада в деяких єпархіях була одноособовою, в інших – розподілялась між членами благочинницької ради [1, 123].

Згідно з повноваженнями, благочинним належало наглядати за правильним облаштуванням церков, оснащенням їх необхідним церковним приладдям, утриманням церков в належному порядку, правильним веденням церковного господарства, поведінкою кліру, релігійно-моральними настроями парафіян, станом церковнопарафіяльних шкіл. Вони були головами парафіяльних зборів, здійснювали посередництво між парафіями [1, 123]. Ці повноваження були закріплені, як зазначають П. Малицький та С. Рункевич, в статуті духовних консисторій та в інструкціях благочинним (1775 р., 1857 р.) [2, 118; 6, 640].

Дослідники дорадянського часу виявили трансформацію способу отримання духовенством посади благочинного. Виборність благочинних, як відзначає у своїй праці А. Доб-

роклонський, була ліквідована з середини XVIII ст. на всій території імперії, крім України [4, 117]. Автор зазначає далі, що з 1820 р. в Україні так само була запроваджена виборність благочинних. Але після періоду церковних реформ 1860-70-х рр., коли в окремих єпархіях очільників благочинних округів знову обирали, в 1881 р. було вирішено повернутися до практики призначень. Призначення, за уточненням М. Горчакова, проводились з двох – трьох кандидатур, представлених архієрею консисторією [1, 122]. Елементи самоврядності інституту благочинних, як зазначає С. Рункевич, проявлялись у проведенні «собориків» благочинних, зборів священників благочинницького округу, благочинницьких рад, у складі благочинного та декількох священників [6, 640].

Ще на одну особливість функціонування благочинних округів у західних та південно-західних (українських) регіонах імперії вказує М. Горчаков. Він пише про те, що саме на кордонах з римо-католицьким світом посади благочинних були штатними й утримувались централізовано за рахунок церкви і держави. Водночас, в інших частинах імперії винагорода благочинним сплачувалась з доходів підлеглих їм парафіяльних церков [1, 123].

На відміну від радянських авторів, які загалом обходили проблематику, пов'язану з церковним управлінням, сучасні дослідники продовжили розробляти цей дискурс. Особливості управлінських функцій благочинного надає, зокрема, російський історик С. Римський. Посаду благочинного він вважає ключовою в контексті контролю і наглядових функцій за парафіяльним духовенством. Дослідник деталізує повноваження благочинних, серед яких: щорічні об'їзди своїх округів, звіти перед консисторією щодо результатів інспекції, збір інформації для річного звіту єпархіальному архієрею, ведення формулярів на кожного клірика із зазначенням їх успіхів і проступків, заохочень і штрафів тощо [9, 83].

Українськими істориками була запропонована характеристика благочинних церковних округів в Україні. Так, на кінець XIX ст., за підрахунками Г. Надтоки, в дев'яти єпархіях України налічувалось близько 440 благочинних округів. Відзначаючи відсутність чітких критеріїв поділу єпархій на благочинія, автор показує незбалансованість між чисельністю парафіян в єпархіях та кількістю благочинній. Так, майже рівні за числом православних Харківська та Полтавська губернії мали, відповідно, 37 і 90 благочинних [14, 21].

Автор з'ясовує також кількісні характеристики благочинних округів. За його даними, на зламі XIX – XX ст. під наглядом у благочинних в Україні налічувалось від 10 до 30 церков, у загальноукраїнському просторі ця цифра в середньому становила 20 церков. Разом з тим, мали місце істотні регіональні відмінності: у Волинській єпархії цей показник дорівнював 31, а у Полтавській – 14 церквам [14, 27]. Цієї ж проблематики торкається І. Шугальова. Щоправда, аналізуючи період 80-90-і рр. XIX ст., вона повністю дублює цифрові дані Г. Надтоки, які стосуються пізнішого часу.

Важливими є окремі факти, відтворені вітчизняними науковцями, щодо характеру організації благочинного управління. Так, О. Чиркова повідомляє, що у 1862 р. київський митрополит Арсеній Москвін повернув благочинним єпархії право самостійно обирати собі помічника з наступним затвердженням його митрополитом. Помічник виконував обов'язки благочинного під час відсутності останнього в окрузі або на час його хвороби [11, 16]. Інший дослідник – В. Меша відзначає факт створення в 1865р. (у Мінській єпархії) благочинних рад, які до 1883 р. поширились на всі єпархії РПЦ. До складу такої ради, констатує автор, входили благочинний, його помічник та представник від благочинного округу. Крім того, благочинний безпосередньо взаємодіяв з духовним слідчим [15, 37; 63].

Висновки. Таким чином, як свідчить історіографія проблеми, друга половина XIX ст. була часом безроздільного панування РПЦ в Україні. Означена проблема, а саме: здійснення адміністративного управління Російської православної церкви в Україні, пройшла три основні етапи наукового осмислення. Дослідниками дорадянського часу було узагальнено потужний пласт джерел щодо особливостей реалізації управлінських функцій єпархіальними архієреями та благочинними церкви.

Радянська історіографія проблеми характеризувалась, здебільшого, вузькопроблемним обігриванням фактів, зокрема, щодо зрощення церковного і державного апарату, клерикалізації церковного життя й посилення паразитарної природи церкви.

Натомість сучасна, передусім вітчизняна історіографія, спираючись на раніше описану науковцями універсальну схему устрою Російської православної церкви, вийшла на початковий рівень аналізу специфіки управління єпархіями православної церкви в Україні. Як з'я-

сувалося, головна з них полягала у більш жорсткій централізації системи церковного управління, зумовленій, зокрема, перманентною гостротою національного питання в Україні, її наближеністю до західного римо-католицького й протестантського світу.

Серед перспективних напрямків історичних досліджень у цій царині залишається відтворення історії виникнення та розвитку окремих епархій в Україні, студіювання історії життя та діяльності відомих діячів церкви тієї епохи.

Список використаної літератури

1. Горчаков М.И. Церковное право. Краткий курс лекций / М.И. Горчаков. – СПб., 1909. – 338 с.
2. Малицкий П. Руководство по истории русской церкви. Период патриаршего и синодального управления / П. Малицкий. – СПб.: Изд-е И. Л. Тузова, 1902. – 204 с.
3. Знаменский П.В. История Русской Церкви: Учебное руководство / П.В. Знаменский // Материалы по истории церкви. – М., 1996. – Кн. 10. – 474 с.
4. Доброклонский А. Руководство по истории Русской церкви (Синодальный период) / А. Доброклонский. – Москва, 1893. – 441 с.
5. Барсов Т.В. Святейший Синод в его прошлом / Т.В. Барсов. – СПб., 1896. – 446 с.
6. Литвак Б.Г. Русское православие в XIX веке / Б.Г. Литвак // Русское православие: веки истории. [Научн. ред. А. И. Клибанов]. – М., 1989. – С. 309-380.
7. Блажейовський Д. Історія Київської церкви (861–1996) / Д. Блажейовський. – Львів, 1996. – 568 с.
8. Римский С.В. Российская церковь в эпоху великих реформ (Церковные реформы в России 1860-1870-х гг.) / С.В. Римский. – М., 1999. – 568 с.
9. Конюченко А.И. Православное духовенство в России во второй половине XIX – начале XX века: автореф. дис. на соискание учен. степени доктора истор. наук: спец. 06.00.02 «Отечественная история» / А.И. Конюченко. – Челябинск, 2006. – 48 с.
10. Чиркова О.А. Православна церква в Україні в кінці XVIII – XIX століттях (на матеріалах «Київських єпархіяльних ведомостей», «Полтавських єпархіяльних ведомостей», «Чернігівських єпархіяльних известий»: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О.А. Чиркова. – К., 1998. – 18 с.
11. Перерва В.С. Статус єпархіяльних органів влади та парафіяльного священства в Київській митрополії кінця XVIII – XIX століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В.С. Перерва. – К., 2002. – 17 с.
12. Бубнюк В. Синодальна доба в історії православної церкви [Електронний ресурс] / В. Бубнюк. – Режим доступу: <http://www.apologet.kiev.ua/biblioteka/25-synodalna-doba/310———xix-html>.
13. Рункевич С. История Христианской церкви в XIX веке / С. Рункевич. – Т. 2: Православный Восток. – Петроград, 1901. – С. 502 – 739.
14. Надтока Г.М. Православна церква в Україні: соціально-релігійний контекст (1900-1917 pp.) / Г.М. Надтока. – К.: Наукова думка, 1998. – 271 с.
15. Меша В.Г. Конфесійний та суспільний аспекти розвитку православної церкви в Україні 1875-1900 років / В.Г. Меша. – Донецьк: Норд-Прес, 2007. – 354 с.

References

1. Gorchakov, M.I. (1909). *Canon law. Short course of lectures*. St. Petersburg, 338. (in Rus.).
2. Malicki P. (1902). *Guide History of the Russian Church. The period of the Patriarchal and Synodal management*. St. Petersburg: Printing house I.L. Tuzova, 204. (in Rus.).
3. Znamenskii, P.V. (1996). *History of the Russian Church: Tutorial. Materials on the history of the church*. Moscow, 10, 474. (in Rus.).
4. Dobroklonsky, A. (1893). *Guide to the history of the Russian Church (Synod period)*. Moscow, 441. (in Rus.).
5. Barsov, T.V. (1896). *The Holy Synod in its past*. St. Petersburg, 446. (in Rus.).
6. Litvak, B.G. (1989). *Russian Orthodox Church in the 19th century. Russian Orthodoxy: milestones*. In A.I. Klibanov (Ed.). Moscow, 309-380. (in Rus.).
7. Blazejowskyj, D. (1996). *History of the Kiev church (861 – 1996)*. Lviv: Mason, 568. (in Ukr.)
8. Rimsky, S.V. (1999). *The Russian church in the era of great reforms (Church reform in Russia 1860-1870-ies)*. Moscow, 568. (in Rus.).
9. Konyuchenko, A.I. (2006). *The Orthodox clergy in Russia in the second half of XIX - early XIXth century: Extended abstract of Doctor's thesis spec. 06.00.02 «History of Russia»*. Chelyabinsk, 48. (in Rus.).
10. Chirkova, O.A. (1998). *The Orthodox Church in Ukraine in the late XVIII - XIXth centuries (Based on «Kiev diocesan statements», «Poltava diocesan statements», «Chernihiv diocesan news»): Extended abstract of candidate's thesis spec. 07.00.01 «History of Ukraine»*. Kyiv, 18. (in Ukr.).
11. Pererva, V.S. (2002). *Status diocesan authorities and clergy of the Kyiv Metropolis late XVIII – XIXth centuries: Extended abstract of candidate's thesis spec. 07.00.01 «History of Ukraine»*. Kyiv, 17. (in Ukr.).
12. Bubnyuk, V. *Synodal era in the history of the Orthodox Church*. Retrieved from <http://www.apologet.kiev.ua/biblioteka/25-synodalna-doba/310———xix-html>. (in Ukr.).
13. Runkevich, S. (1901). *History of the Christian Church of XIXth century. Orthodox East*. St. Petersburg, 502-739. (in Rus.).
14. Nadтока, G.M. (1998). *Orthodox Church in Ukraine: sotsialno-religijny context (1900–1917 an.)*. Kyiv: Scientific Thought, 271. (in Ukr.).

15. Mesha, V.G. (2007). *Confessional and social aspects of the Orthodox Church in Ukraine 1875–1900 an.* Donetsk: North-Press, 354. (in Ukr.).

GORPYNCHENKO Inna, Candidate of Sciences (History), Associate Professor, Department of World, History Borys Grinchenko Kyiv University,
e-mail: inna_gorpynchenko@ukr.net

ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF THE DIOCESAN ADMINISTRATION OF THE RUSSIAN ORTHODOX CHURCH IN UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY: HISTORIOGRAPHY

Abstract. Introduction. *History of development of the administration system in dioceses of the Russian Orthodox Church in Ukraine in the second half of the 19th century remains one of the perspective and unfinished areas of research. Today it is important to find the elements of church order, which would show, firstly, that deformed church body contained living Ukrainian traditions of conciliarity, and secondly, undiscovered potential of participation of clergy and laity in social and national processes.*

Purpose. *Reproduction of main features of integral historiography of the diocesan administration system of the Russian Orthodox Church in Ukraine in the second half of the 19th century.*

Results. *The analysis found that researchers in their studios followed high church or Ukrainian national concepts. The first concept was based on the monopoly of the Russian Orthodox Church in the confessional space of Ukraine. The second one confirmed unnatural takeover of Ukrainian church by the Russian one, and defended prospects of institutional restoration of the Ukrainian Orthodox Church.*

Consolidated conclusions of researches on trends of the diocesan administration of the Russian Orthodox Church in Ukraine in the second half of the 19th century: growing dependence of the church on the state; strengthening of centralization of the diocesan administration system; establishing latent ways to preserve Ukrainian high church traditions for individual parishes.

Conclusion. *According to the historiography of the problem, the second half of the 19th century was the period of undivided rule of the Russian Orthodox Church in Ukraine. Evolution of the administrative control of the Russian Orthodox Church in Ukraine underwent three stages of scientific understanding. Pre-Soviet time researchers summarized powerful layer of sources on peculiarities of realization of administrative functions by diocesan bishops and church charity. Soviet historiography of the problem was characterized by focused harping on the facts, in particular in terms of fusion of church and state apparatus, clericalization of church life and enhance of parasitic nature of the church. Modern, mainly national historiography, came to the initial level of analysis of specific diocesan administration of the Orthodox Church in Ukraine. As it turned out, the main idea was in more strict centralization of the church administration system, particularly due to the urgency of the national problem in Ukraine, its proximity to the Western Roman Catholic and Protestant world.*

Key words: *historiography, Ukrainian lands, Russian Orthodox Church, dioceses, welfare, diocesan bishops, second half of the 19th century.*

Одержано редакцією 12.12.2016
Прийнято до публікації 23.12.2016

УДК 94(477+470+571)

ПАСІЧНИК Іван Миколайович,
аспірант кафедри історії України Київського
університету імені Бориса Грінченка
e-mail: IvanNic@bigmir.net

ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА В УЯВЛЕННЯХ ЕРНЕСТА ФОН ВАЛЯ

Розкрито погляди російського військово емігрантського історика Ернеста фон Валя на Українську Державу П. Скоропадського та її значення в антибільшовицькій боротьбі 1918–1920. Проаналізовано чотири його ґрунтовні праці, написані в 1935–1938 рр. Виявлено, що саме від визнання самостійності України в 1918 р. залежала перемога білих сил.

Ключові слова: *П. Скоропадський, гетьман, Українська Держава, українське питання, Білий рух, Е. фон Валь.*

Постановка проблеми. Серед російських емігрантських дослідників міжвоєнного періоду великим винятком є ті, хто не лише позитивно ставився до гетьмана, а й не висту-